

OKU TEFEKKÜR ET TEFEKKÜR ET OKU

OTTO

OTTO 167

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

OSMANLI EDEBİYATI 03

Osmanlı Edebiyatının 300'ü

Üzeyir Aslan - Hakan Taş - Ömer Zülfe

Editör: Ömer Zülfe

Son Okuma: Mehmet Aknar

Redaksiyon: MAK Grup Redaksiyon Ekibi

Grafik Tasarım ve Uygulama: TAVOOS

Baskı: Olivin Ofset Basım Yenimahalle/Ankara

1. Baskı: Ekim 2018

ISBN 978-605-2300-88-6

Sertifika No: 33205

İletişim Adresleri

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4

06690 Çankaya Ankara

tel.-faks: 0312. 439 01 69

www.ottoyayin.com

otto@ottoyayin.com

facebook.com/ottoyayinlari

twitter.com/ottoyayin

OSMANLI EDEBİYATININ 300'Ü

Üzeyir Aslan
Hakan Taş
Ömer Zülfe

OTTO

Üzeyir Aslan; Âbnûs, Altın, Ar'ar, Arakçin, Ashâb-ı Kehf, Aslan, Azrâ, Bâdem, Bakkam, Bân, Bayram, Berg, Bostan, Börk, Buhûr-ı Meryem, Can, Cevşen, Cûlûsiyye, Çınar, Çimen, Dâr, Destâr-ı Perîşânî, Deyr, Dıraht, Erguvan, Ev, Ezrak, Ferezdak, Feth Âyeti, Fülful, Gemi, Gubâr, Gülhân, Gül-i Ra'nâ, Hadeng, Hâr u Has, Harem, Hâr-ı Mugaylân, Haşhâş, Hatt-ı Şecere, Hurmâ, Kabr, Kâfûr, Karanfil, Kebg, Kilid, Kubbe, Künc, Mekteb, Mi'cer, Miğfer, Minber, Muhakkak, Mutallâ, Mükerrer, Nahl, Nâr, Nârenc, Nebâtât, Nihâl, Nikâb, Nilûfer, Nûr Suresi, Örf, Pelid, Pencere, Pergâr, Peyk Tâcı, Piste, Reyhân, Reyhânî Hat, Sanavber, Sandal, Save, Selimî, Sib, Sidre, Süsen, Şebbû, Şebkûlâh, Şeftâlû, Şi'râ, Şifâ-hâne, Şikeste, Şimşâd, Şükûfe, Tabîb, Takye, Terâzi, Tevkî', Turunc, Üd, Unnâb, Yâkût, Yâsemen, Yelken Takye, Zambak, Zerrîn-Kadeh, Zerrîn-Külâh ve Zindân maddelerini;

Hakan Taş; Abdâl, Aden, Ahreb, Ahrem, Akis, Alın, Amber, Âsaf, Ases, Ay Tutulması, Ayva, Bahr-i Tavîl, Balık, Baş, Benâtû'n-Na's, Berber, Boyun, Buhurdan, Bulut, Cebraîl, Cefâ, Cennet, Cer, Cinas, Cür'a, Çöl, Dâire, Devr-i Kamer, Ejder, Elifnâme, Esrar, Eşik, Gazel, Genc, Güneş Tutulması, Hz. Eyüp, Hz. Yakup, Itnâb, İade, İcâz, İdmâc, İfkâ, İkvâ, İltifât, İrsâd, İsfahan, İstiare, İstihdâm, İtâ, Mehek, Mezheb-i Kelâmî, Mir-i Âşıkân, Mirrih, Muaşşer, Muhammes, Mukâbele, Murabba, Müsebbâ, Müseddes, Müselles, Müsemmen, Müşâkele, Müşteri, Mütessa, Nidâ, Onbirli, Peyk, Redd-i Matla, Reddû'l-Acûz ale's-Sadr, Remed, Sekt-i Melih, Selâset, Şeb-Çerâğ, Şehr Oğlanı, Şehrengiz, Şerh, Şük-rane, Tahallûs, Tahmis, Taktî, Tardiye, Tarih Düşürme, Tarsî, Taştir, Tazmin, Te'kidû'l-Medh bimâ Yüşbihü'z-Zemm, Te'kidü'z-Zemm bimâ Yüşbihü'l-Medh, Tecrid, Tefile, Tekrir, Telmî, Tensikû's-Sifât, Tesdis, Teşbih, Tevcih, Tuyuğ, Utarit, Zû'l-Kafiyeteyn, Zû'l-Metâlî ve Zûhal maddelerini;

Ömer Zülfe ise Ağyar, Akşam, Allah (cc.), Âşık, Aşk, At, Ateş, Bahâriyye, Bahçe/Bağ, Ben, Bende, Cehennem, Çene, Çeng, Diken, Diş, El, Etek, Fahriyye, Gamze, Gece, Göğüs, Gölge, Gömlek, Gurur, Hat, Hava, Hayret, Hiciv, Hikemî Tarz, Hilâl, Hz. Âdem, Hz. Ali, Hz. Meryem, Hz. Ömer, İğne, İstiğnâ, İşret, İşve, Jâle, Kâbe, Kan, Kaplan, Kible/Mihrâb, Kılıç, Kırmızı, Kilise, Köpek, Kur'an, Külbe-i Ahzân, Leylâ, Makta, Matla, Mecnûn, Mektup, Melâmet, Mescit, Mesel, Meyhâne, Misk, Mizâc, Müslüman, Nefes, Otağ, Pir-i Mugân, Reşk, Rind, Riya, Sabır, Saç, Sevda, Sevgili, Sim, Sonbahar, Su, Sultan, Sünbül, Şâhbâz, Şarki, Şikâyet, Tâc, Tenkid, Tetâbu-ı İzâfât, Top ve Çevgân, Toprak, Türk, Türki-i Basit, Ülker, Vahdet, Vaiz, Vefâ, Vuşlat, Yanak, Yay, Yılan, Yıldız, Yol, Yüzük, Zerre ve Zülâl maddelerini yazmıştır.

ÜZEYİR ASLAN

Samsun'da doğdu (1972). Lisans öğrenimini Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde yaptı (1996). Aynı üniversitenin Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde "Neş'et Süleyman Efendi (1735-1807): Terceme-i Şerh-i Dü-Beyt" adlı tezi ile yüksek lisansını (1999) ve "17. Yüzyıl Türk Klasik Şairlerinden Nehcî Mustafa Dede (1616-1680?), Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tenkitli Metinler: Divan, Tuhfetü's-Sâlikîn ve Hediyetü'l-Mütereşşidîn" adlı tezi ile doktorasını tamamladı (2005). "Ubeydullah Han Şairi Sâni ve Türkçe Divânı" adlı çalışması ile doçent (2011), "İvaz Paşa Oğlu Atâyî (öl. 1437) Divânı" çalışması ile profesör kadrosuna atandı (2017). Hâlen Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

HAKAN TAŞ

Afyonkarahisar'da doğdu (1973). İlk, orta ve lise eğitimini aynı yerde tamamladı. Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu (1995). *Vahyi Divanı ve İncelenmesi* adlı teziyle İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında, doktor unvanını aldı (2004) ardından doçent (2010) ve profesör oldu (2016). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümünde görev yaptı (2012-2016). Eski Türk edebiyatı alanında bilimsel kitap, makale ve sempozyumlarda sunulmuş bildirileri vardır. Evli ve üç çocuk babasıdır.

ÖMER ZÜLFE

Edirne'de doğdu (1973). İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu (1995). "Naşid (1749-1791) Divân" başlıklı teziyle Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde yüksek lisansını (1998), "Yakînî [ö.1568]: Divân: Yakînî Tenkitli Metin Tetkik Dizini" başlıklı teziyle Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde doktorasını tamamladı (2004). Ardından doçent (2007) ve profesör oldu (2014). Hâlen Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. *On Altıncı Yüzyıl Şairi Selikî ve Şiirleri* (2006), *Şiirin İzinde Sözün Gölgesinde Osmanlı Şiirinden Kelimeler, Kavramlar, Deyimler* (2011), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* (2015) ve *Metin Şerhi* (2015) yayınlanmış kitaplarından bazılarıdır.

İçindekiler

Önsöz	10	Gurur	41	Âsaf	72
Allah (cc.)	12	Reşk	42	Ashâb-ı Kehf ..	73
Kur'an	13	Riya	43	Leylâ/Leylî	74
Feth Ayeti	14	Sabır	44	Mecnûn	75
Nûr Suresi	15	Sevda	46	Azrâ	76
Aşk	15	Şikâyet	47	Ferezdak	77
Vuslat	17	Saç	48	Kible/Mihrâb ..	77
Âşık	18	Gamze	49	Minber	78
Sevgili	19	Yanak	51	Kâbe	79
Sultan	21	Göğüs	52	Mescit	81
Ağyâr	22	Ben	53	Meyhane	82
Rind	23	Alın	54	Kilise	83
Vaiz	24	Baş	55	Deyr	84
Pîr-i Mugân	26	Boyun	56	Külbe-i Ahzân ..	85
Bende	27	Diş	57	Otağ	86
Türk	28	Çene	58	Ev	87
Abdâl	29	Hat	59	Dâr	88
Tabîb	30	El	60	Pencere	89
Ases	31	Etek	61	Kubbe	90
Berber	32	Gömlek	62	Künc	91
Peyk	33	Müslüman	64	Şifâhâne	91
Şehr Oğlanı	35	Cebraîl	65	Mekteb	92
Can	35	Hz. Âdem	66	Zindân	93
İstiğnâ	37	Hz. Eyüp	67	Harem	94
İşve	38	Hz. Yakup	68	Gülhân	95
Vefa	39	Hz. Meryem ...	69	Kabr	96
Cefâ	40	Hz. Ömer	70	Cür'a	97
		Hz. Ali	71	Bayram	98

İşret	99	Şimşâd	126	Nârenc	147
İsfahan	100	‘Ûd	127	Sib	148
Aden	101	Berg	128	Turunc	149
Cennet	102	Nebâtât	128	Şeftâlû	150
Cehennem	103	Şükûfe	129	Kâfûr	150
Hava	104	Buhûr-ı		Vahdet	151
Su	106	Meryem	130	Hayret	153
Toprak/Toz ..	107	Gül-i Ra'nâ ...	131	Melâmet	154
Ateş	108	Sünbül	132	Sonbahar	155
Bahçe/Bâğ ...	110	Mîr-i Âşıkân ..	133	Çöl	156
Bostân	111	Nîlûfer	134	Gece	157
Çimen	112	Karanfil	134	Akşam	158
Diraht	113	Reyhân	135	Gölge	159
Âbnûs	113	Sûsen	136	Ay Tutulması ..	160
Ar'ar	114	Şebbû	137	Güneş	
Bakkam	115	Yâsemen	138	Tutulması	162
Bân	116	Zambak	138	Benâtü'n-Na'ş ..	163
Çınar	117	Zerrîn-Kadeh ..	139	Bulut	164
Nâr	117	Fülfül	140	Devri Kamer ..	165
Erguvan	118	Diken	141	Mirrih	165
Hadeng	119	Hâr u Has	142	Müşteri	167
Pelîd	120	Hâr-ı		Utarit	168
Piste	121	Mugaylân	143	Zühâl	169
Nahl	122	Haşhâş	143	Hilâl	170
Nihâl	122	Ayva	144	Yıldız	171
Sanavber	124	Bâdem	145	Ûlker	172
Sandal	124	Unnâb	146	Şi'râ	173
Sidre	125	Hurmâ	146	İğne	174

Misk	175	Çeng	200	Muhammes	229
Amber	177	Şeb-Çerağ	201	Müseddes	230
Yâkût	178	Mükerrer	202	Müsebbâ	231
Pergâr	179	Mektup	203	Müsemmen ..	232
Terâzî	179	Altın	204	Mütessa	233
Gemi	180	Sîm	205	Muaşşer	234
Tâc	181	Top		Onbirli	235
‘Örf	182	ve Çevgân	206	Tahmis	236
Selîmî	183	Reyhânî Hat ..	208	Tesdis	237
Yelken Takye ..	184	Tevkî’	208	Tardiyîye	238
Börk	185	Gubâr	209	Taştir	239
Peyk Tâcî	186	Şikeste	210	Tazmin	240
Şebkûlâh	186	Muhakkak	211	Tuyuğ	241
‘Araçîn	187	Hatt-ı Şecere	212	Şarkı	242
Takye	188	Jâle	212	Gazel	243
Destâr-ı		Zerre	213	Matla	244
Perîşânî	189	Zülâl	215	Makta	246
Mutallâ	189	Hikemî Tarz ..	216	Ahreb	247
Nikâb	190	Türkî-i Basît	217	Ahrem	247
Zerrîn-Külâh	191	Hiciv	219	Bahr-i Tavîl	248
Mi’cer	192	Bahariyye	220	Dâire	249
Yüzük	192	Fahriyye	222	Tefîle	250
Buhurdan	194	Cülûsiyye	223	Taktî	251
Esrar	195	Elifnâme	224	Sekt-i Melih	251
Eşik	196	Şehrengiz	226	Akis	252
Genc	197	Tarih düşürme .	227	Îade	253
Kilid	198	Müselles	228	Reddû'l-Acûz	
Mehek	199	Murabba	229	ale’s-Sadr	254

Îcâz	254	Teşbih	273	Kaplan	304
İtnâb	255	Tevcîh	274	Balık	305
Mezheb-i		Redd-i Matla ...	276	Kebg	306
Kelâmî	256	Zü'l-Kafiyeteyn ..	276	Köpek	306
Selâset	257	Zü'l-Metâli	277	Ejder	308
İkfâ	257	Tetâbu-ı		Sa've	309
İkvâ	258	İzâfât	278		
Îtâ	259	Mesel	279	Kaynaklar	310
Cinas	260	Şerh	280	Dizin	324
İdmâc	261	Tenkid	281		
İrsâd	262	Kılıç	283		
İstiare	263	Yay	284		
İstihdâm	264	Cevşen	285		
Mukâbele	265	Miğfer	286		
Müşâkele	265	Kan	287		
Nidâ	266	Yol	288		
Tahallüs	267	Cer	290		
Tarsî	268	Şükranе	291		
Te'kîdü'l-Medh		Kırmızı	291		
bimâ Yüşbihü'z-		Ezrak	293		
Zemm	268	Mizac	294		
Te'kîdü'z-Zemm		Nefes	295		
bimâ Yüşbihü'l-		Remed	296		
Medh	269	İltifât	297		
Tecrid	270	At	298		
Tekrir	271	Şâhbâz	299		
Telmî	272	Yılan	301		
Tensîkü's-Sifât .	272	Aslan	302		

Önsöz

OTTO Yayınları'nın başlatmış olduğu “Kavram Haritaları” projesinin bu üçüncü kitabında üç yüz kavram ele alınmıştır. İlk iki kitapta ana hatlarıyla Osmanlı şiiri tanıtıldıktan sonra bu kitapta çalışmanın alanı biraz daha genişletilmiş ve ayrıntı sayılabilecek kelime ve kavramlara da yer verilmiştir. Yine ilk iki kitapta olduğu gibi birçok kavram için Osmanlı şiiri metinlerinden örnekler getirilmiş ve bu örnekler genel okuyucu kitle-sine hitap edecek şekilde yaşayan Türkçeye aktarılmıştır. Seçilen örneklerin kelime veya kavramı en iyi şekilde yansıtmalarına dikkat edilmiş, incelikli ve sade olmalarına özen gösterilmiştir. Bazı kelime ve kavramların tanımlarında OTTO Yayınları'nın “Kavram Haritaları” projesinde belirlediği ilkeler çerçevesinde sahada daha önce yazılmış kitaplardan alıntılar yapılmış, referanslar gösterilmiştir.

Çok geniş bir alana yayılan ve derin bir birikime sahip olan Osmanlı şiirinde bazı kavramları kısaca açıklamak veya nirengi noktalarıyla bile olsa özlü bir şekilde sunmak çok zordur. Âdetâ her biri bir kitap olabilecek hüviyete sahip kimi kavramların sadece aşağı yukarı bir fikir verecek şekilde özetlendiğini belirtmek isteriz. Yine de burada sıralanan malumatın ve getirilen örneklerin konuyu ana hatlarıyla öğrenmek isteyenlere katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

Kısa süreli ve yoğun bir mesainin ardından ortaya çıkan bu çalışmada hiç kuşkusuz eksikler ve yanlışlar olacaktır. Gelecek

yapıcı eleştirilerin yönlendirmesiyle eksiklerimizi ve kusurlarımızı en aza indirmeyi umut ediyoruz.

Böyle bir projeyi hayata geçiren ve bu kitabın ortaya çıkma serüvenindeki sabır ve gayretlerinden dolayı Sayın Veli Aknar'ın şahsında bütün OTTO Yayınları çalışanlarına şükranlarımızı sunarız.

Ü. Aslan - H. Taş - Ö. Zülfe

Allah (cc.)

Hak, Cenâb-ı Hak, Rabbü'l-Âlemîn, Tanrı, Hudâ

Allah (cc.), Osmanlı şiirinde İslam itikadına uygun olarak bir, eşsiz ve benzersiz, her şeyi yoktan var eden, sonsuz hüküm ve hükümranlık sahibi, tapılmaya layık yegâne mutlak varlık olarak kabul edilir. O, insan bilincinin ötesindedir, bilinemez. Doksan dokuz ismi, zâtî ve sübûtî sıfatları vardır. O'nun yaptığı kimse yıkamaz, O'nun yıktığını kimse yapamaz. O'ndan ümit kesilmez. Yalnızca O'na ibadet edilir ve yalnızca O'na yalvarılır. Özellikle tevhidlerde, Allah'ın varlığına ve birliğine, zâtî ve sübûtî sıfatlarına, yaratış kudretine, müminlerin yâr ve yardımcı olduğuna, rahmetine, gazabına ve bunların yanında İslam dinindeki Allah inancına dair birçok husus zikredilir. *Allah Allah, Allah ki, bârekallah, hâşelillah, inşâallah, şey'enlillâh* ve *hamdülillâh* gibi ibareler şaşma, sevinç, dua, beddua, korku ve ümit gibi duyguları ifade etmede kullanılmaktadır.

►

çün aktı gönlüm su gibi selvi boylu şâhıma
her dem yüzüm yere sürüp şükr eylerim allâhıma

(Ahmed Paşa: *Divân*: g. 289/1)

“Mademki benim gönlüm su gibi selvi boylu sultanıma aktı; ben her zaman yüzümü yere sürüp Allah'ıma şükrederim.”

tañrı hakkı bilirim allâhı bir bilir gibi
hırmen-i hûbân içinde ey sanem bir tanesin (Zâtî: *Divân*: g. 1077/3)

“Tanrı hakkı için Allah'ı bir bilir gibi biliyorum; ey put gibi güzel, sen güzeller harmanı içinde bir tanesin/danesin.”

ey fuzûlî yâre döndürdüm yüzüm ağyardan
hasmı çok gördüm sığındım sıdk ile allâhıma

(Fuzûlî: *Divân*: g. 242/7)

“Ey Fuzûlî, yüzümü düşmanlardan çevirip sevgiliye döndürdüm; hasmımın çok olduğunu gördüm, sadakatle Allah'ıma sığındım.”

Kur'an

Furkan, Mushaf

İslam'ın mukaddes kitabı Kur'an-ı Kerim Allah kelamı olması, kusursuzluğu, eşsiz ahengi ve sonsuz mesajıyla Osmanlı şiirinde derin bir saygıyla karşılanır. Tek tek sureleri ve ayetleri şiirlerde zengin bir anlam örgüsü ve renkli bir hayal dünyası oluşturduğu gibi müstakil olarak söz konusu edildiğinde de İslam âlemindeki Kur'an-ı Kerim tasavvurunu bütün boyutlarıyla yansıtabilecek şekilde işlenmektedir. Derin saygının ifadesi olarak Kur'an'a karşı ayakların uzatılmaması, Kur'an okunurken sessiz kalınması, değişik makamlarda özenle okunması, ayetlerinin baş üzerinde taşınması, sürekli okuyanın iman ile gitmesi ve yazılı olduğu kâğıtların ateşte yakılmaması gibi inanış ve davranış biçimlerine beyitlerde yer verilir. Sevgilinin üzerinde ayva tüyleri bulunan beyaz yüzü, imanı ve ilahî sırları ihtiva etmesi bakımından Kur'an olarak nitelendirilmektedir. Bunların yanı sıra Kur'an üzerine yemin etmek, Kur'an falı bakmak, iman ile Kur'an ile gitmek; büyücülerin Kur'an üzerine bağdaş kurup oturması, Kâbe'nin çevresine ayetlerin yazılması, Kur'an sayfaları arasına gül yaprağı konulması, Davudi bir sesle okunması, şeytanın Kur'an'dan korkması; İncil, Tevrat, Zebur, sure, ayet, tefsir, hadis, nass ve nesh gibi deyim, inanış, kelime ve tabirler Kur'an-ı Kerim'le ilgili beyitlerde geçen unsurlardan bazılarıdır.

►

haşre dek saklayayım mihr-i ruhuñ sînemde

çürümezmiş hele toprakta kur'ân ehli (Necâti: *Dîvân*: g. 619/5)

“Yüzünün aşkımla ta kıyamete kadar göğsümde saklayayım; çünkü Kur'an ehli toprakta çürümezmiş.”

âyet ile küfrüne hükm etse hattıñ vechi var

çünkü zülfüñ ayağın uzattı kur'ân üstüne (Mesîhi: *Dîvân*: g. 226/3)